

СОЦІАЛЬНІ КОНВЕНЦІЇ
ЯК СМИСЛОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ПРОЦЕСУ КУЛЬТУРНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

Судакова

Валентина Миколаївна

доктор філософських наук,
завідувач відділу Інституту
культурології НАМ України

Судакова

Валентина Николаевна

доктор философских наук,
заведующая отделом Института
культурологии НАМ Украины

Sudakova

Valentyna

D-r hab. of Philosophic Sciences,
head of the department in Institute of
Culturology of NAA of Ukraine

Анотація. У статті аналізується культурологічна проблема смислового багатоманіття детермінант культурної самоорганізації в сучасних полікультурних суспільствах. Досліджується функціональна роль базових культурних універсалій, їх здатності конвенційними вимогами регулювати суспільне життя в режимах мирного співіснування. Автор виявляє специфічні сфери, у яких акумулюється конвенційний досвід. Це — традиційний культурний комплекс, ідентифікаційні практики та ціннісні системи.

У статті значна увага приділяється аналізу ціннісних чинників конвенційності, зокрема, з'ясовано особливості впливу ціннісних систем на форми запобігання конфліктності, на продукування конвенційних правил і практик.

У висновках автор узагальнює логіку викладу змістовних сюжетів від загальних категорій до їхніх онтологічних проявів, обґрунтовує важливість дослідження онтологічних властивостей культурної системи, атрибутом якої є конвенційність — здатність людської спільноти до самовпорядкованості своїх взаємозв'язків і відносин.

Ключові слова: *смысл, культура, культурні універсалії, культурна самоорганізація, менталітет, ідеологія, полікультурність, мультикультуралізм, конвенційність, традиційний культурний комплекс, практики культурної ідентифікації, ціннісна система.*

Актуальність теми. У сучасних культурологічних дослідженнях важливим напрямом дедалі частіше визначають проблематику смислів, смислових атитюдів — суто людського (тобто цивілізованого) ставлення до реалій суспільного світу, його рухів, змін, його перспектив у контексті новітніх специфічних форм відображення культурного багатоманіття. Звернення до цієї проблематики обумовлено суспільною потребою в осмисленні імперативних навантажень смислових утворень, які є причинами й умовами різних соціальних режимів співіснування людей. Такі смислові “утворення”, як відомо, загалом презентовані комплексом культурних універсалій. Сферою їх органічної єдності є соціокультурний простір, в якому за їх допомогою формуються специфічні вимоги до вироблення і втілення в організоване суспільне життя писаних і неписаних систем договорів, правил порозуміння і взаємовизнання. Саме

ці універсальні смислові комплекси культурних значень безпосередньо обумовлюють ефективність прагматичного впливу соціальних конвенцій як важливих детермінант процесів соціальної та культурної самоорганізації. Водночас, слід наголосити, що сучасне соціальне життя дає підстави для різних і суперечливих наукових оцінок такого впливу. Реальні зміни й тенденції надають сприйняттю змісту соціальних конвенцій трагічний, навіть апокаліптичний характер. В умовах сучасної глобалізації спостерігається інтенсивний “рух народів” (У. Бек), формуються “нові соціальні мобільності” (Дж. Уррі), які призводять до радикальних потрясінь і перетворень у всіх сферах суспільного життя. У ситуації “незнайомого соціального світу” (І. Валлерстайн) у стані глибокої кризи перебувають традиційні політичні технології підтримки міжнародної та внутрішньої стабільності. Саме тому не дивно, що зараз триває інтенсивний пошук нових стратегій задля утвердження світового порядку на принципах мирного співіснування, зростає кількість досліджень з метою отримання нового знання про засоби регулювання суспільного життя в аспектах гармонізації та гуманізації соціальних відносин. Вочевидь, що подолання методологічних труднощів у дослідженні новітніх культурних процесів пов’язано з подальшим розвитком концептуальних засад сучасної ідеології мультикультуралізму як ідеології обґрунтування онтологічної значущості культурного багатоманіття, цінностей взаємовизнання культур. І хоча сьогодні цей концепт зазнає нещадної критики, слід розуміти, що цій стратегії немає альтернативи. Тому *актуальним* є питання про конвенційні “ресурси” в ментальних, культурних надбаннях сучасних суспільств.

Метою цього дослідження є аналіз протиріч співіснування в полікультурних суспільствах і виявлення потенціалу соціальних конвенцій як смислових детермінант процесу культурної самоорганізації.

Насамперед зазначимо, що сучасний глобалізований світ сприймається більшістю учених як структурована цілісна та стабільно відтворювана реальність, яка у своїх натуралістичних або символічно-віртуальних проявах виступає як реальність соціокультурна та полікультурна.

“Культура” в сучасному культурологічному розумінні — це категорія, в якій відображується її соціальна сутність; у найширшому контексті вона

є сукупним смисловим полем, яке скріплюється системою культурних універсалій. У цій системі домінантною є “модель виживання”, яка за суттю є динамічним, етнічно специфікованим засобом адаптації індивідуальних і колективних суб’єктів суспільного життя до соціального і природного середовища. У цьому сенсі “модель виживання” це — індивідуальна і групова актуалізація життєво важливих схем поведінки людей, а також ціннісно-нормативної основи функціонування та розвитку системи соціальних інституцій.

Ідея “культурної моделі виживання” видається надзвичайно важливою. Вона дає змогу органічно включити в пояснювальний контекст концепт конвенційності в системі суспільних взаємозв’язків, концепт спілкування, співучасті різних етнокультурних і етнополітичних спільнот. У цьому розумінні культура завжди є взаємодією попередніх, теперішніх і народжуваних культур.

“Полікультурність” — термін, яким визначається здатність будь-якого суспільства як соціальної системи забезпечити співіснування різних соціальних груп і спільнот, які розрізняються за ознаками мови, віри, традицій, культів, власної історії; наявністю унікальних культурних архетипів, епосів, цінностей; ставленням до досягнень і поразок, міфів та ідеологем. Відмінність між такими спільнотами (великими та малими) може бути значною і незначною. І нерідко саме тому виникає спокуса спрощеного ставлення до проблеми, коли здається, що великі розбіжності породжують масштабні та гострі конфлікти, а малі, незначні розбіжності не породжують конфліктних протиставлень. У координатах такого розуміння рішення проблеми подолання міжкультурних конфліктів полягає, по-перше, в усуненні розбіжностей. Але саме це “рішення” містить величезний потенціал конфліктності, навіть агресії між культурними групами, які не хочуть поступатися своїми цінностями та принижувати власні культурні надбання. По-друге, “спрощене” ставлення створює ілюзію легкого вирішення проблеми шляхом виявлення значних розбіжностей і, відповідно, посиленої уваги і контролю за культурною спільнотою з виразною культурною специфікою.

У цьому контексті слід зазначити, що суспільні практики стосунків між людьми як учасниками таких культурних стосунків показують, що значні розбіжності, власне, і створюють атмосферу не-

втручання. Дійсно, очевидні ризики появи ворожості реально стримують людей від вияву своєї специфічності. Це дуже аргументовано доводить Дж. Мацумото в роботі “Суспільство. Культура. Психологія” [2]. І ще більш виразно — З. Фройд, який достеменно фіксує цю особливість у статті “Переживання культури” [3]. Він доводить, що саме сусідні та багато в чому близькі народи активно конкурують, конфліктують і ворогують між собою. Фройд називає цей феномен “нарцисизмом малих розбіжностей” і вважає саме ці розбіжності психологічною підставою і простором виникнення великих конфліктів.

“Конвенційність” — це поняття, яким визначається здатність будь-якої соціальної спільноти, об’єднання створити смислове поле впорядкування процесів своєї життєдіяльності; в онтологічному вимірі — це найважливіша умова “життя” культурної моделі виживання, основа програми соціально-доцільного співіснування полікультурних суспільств.

Останнім часом наукові дослідження проблем міжкультурних комунікацій наражаються на труднощі теоретичного та ідеологічного порядку [3; 7; 9; 10]. На думку більшості вчених кінець ХХ — початок ХХІ століть виявився поворотним пунктом у духовному житті людства. Цей поворот супроводжується зростанням сумнівів у дієвості деяких висхідних ментальних передумов, до яких відносять гуманістичну віру в природну доброту людини, в “природні права” особистості і громадянина, в можливість розумно-організованого соціального світу. Тому актуальним соціальним завданням для науковців є виявлення проблем, конструктивне вирішення яких здатне забезпечити мирне, доброзичливе співіснування у межах конкретної країни різних етнічних, вікових, гендерних, релігійних професійних, територіальних угруповань [7; 8].

Не викликає сумнівів твердження про специфічні культурні смисли, які притаманні кожній із перелічених груп [1; 4; 14]. Тому не випадково дослідники вживають такі визначення, як “молодіжна культура”, “жіноча культура”, “релігійна культура”, “професійна культура” і т. ін. Такі угруповання власне і є тими суб’єктами, котрі формують соціальне поле, яке функціонує як культурна самоорганізація. В умовах полікультурності вона знає вплив економічних, політичних, релігійних чинників, які можуть іноді суттєво деформувати її

сутність. Тому в умовах новітніх глобальних змін культурна самоорганізація набуває різних проявів [4; 7; 8; 9; 10].

Передусім це позитивний ефект збереження культурного багатоманіття, культурної багатомірності, які загалом сприяють розвитку суспільства як соціальної системи й збагаченню наявної культури та її форм завдяки інноваційним намаганням суб’єктів творчої активності виробляти унікальні технологічні духовні продукти. З іншого боку, полікультурність є завжди майданчиком суперечок, специфічної боротьби за пріоритети, за первинність, за належність до “вищої”, “якіснішої” культури. І це є певним кроком до відтворення ідеологеми національної культурної зверхності, наслідком чого стають небезпечні настанови та політичні дії в напрямі культурного тиску, примусу, накидання культурних цінностей домінантної групи іншим групам і спільнотам.

Визнання полікультурності в організації суспільного життя як норми, як блага, як культурного досягнення у ХХІ ст. водночас обумовлює важливість постійної уваги вчених до пошуку засобів погодження, рецептів замирення. На цю обставину слушно звертає увагу один із найвпливовіших західних дослідників новітніх культурних практик Ч. Тейлор, який наголошує, що “найважливішою рисою людського життя є його фундаментальний діалогічний характер” [11]. Смысл діалогізму полягає у підтримуванні енергії самозбереження, соціальної солідарності завдяки репродукції усталених способів організації соціального діалогу та комунікативних конвенцій. Загалом можна стверджувати, що діалогізм, конвенціональність є специфічним традиційним атрибутивним смыслом культурної самоорганізації й ці два смислові утворення існують у культурному просторі як культурні універсалії.

Вважаємо за необхідне пояснити методологічну значущість поняття “культурна універсалія”, яке в категоріальній системі культурологічних теорій з’явилося невідповідно. Полікультурне суспільство передбачає фактор багатоманіття культурних феноменів, які, незважаючи на їх динамічність, організовані в цілісну систему. Їх системоутворювальним чинником виступають граничні основи кожної історично визначеної культури. Вони представлені культурними універсаліями, тобто культурно затвердженими, ментально засвоєними, соціально

необхідними смислами буття, які акумулюють історично накопичений соціальний досвід. У системі цих смислів людина оцінює, осмислює і переживає світ. Ю. Габермас вирізняє чотири види таких універсалій. Це — праця, мова, інтеракція і система значень [12]. Є вчені, які вважають культурними універсаліями філософські категорії, тобто суто ідеальні утворення [6]. Видається, що це — не зовсім так. Категорії дійсно відображують певні сторони реальності, але культурні універсалії — це передусім певним чином об'єктивовані смисли, які людина надає суспільно значущим, фундаментально значущим соціальним явищам і процесам. Це специфічна програма розуміння і дій, обумовлених певним типом соціальної організації. Тобто культурна універсалія діє як прагматично орієнтована “вказівка”. Її прагматика в дієвості “культурної моделі виживання”. Тому смислове значення будь-якої культурної універсалії є значно ширшим, ніж просто її словесне вираження.

Загалом слід наголосити, що соціально значущі прояви і втілення культурних універсалій є історично, етнічно, географічно специфікованими, але, одночасно, смисл культурної універсалії полягає у тому, що це — соціокультурна субстанція, яка позначає коло якісних ознак культурної самоорганізації. Вона виражає найбільш глибокі уявлення про соціальне буття, про цінності, про засоби адаптації і виживання, про духовність у вигляді віри і надій, тобто найважливішою ознакою культурних універсалій є їх інваріативний характер. Вони містять певний абстрактний загальний зміст, який властивий усім типам культур і який слугує підставою формування глибоких структур людської свідомості. Саме цей універсальний, глибокий, субстанціональний зміст на початку історії породжує переживання, а, згодом і культуру погодження у вигляді різних типів і форм моральних і правових конвенцій.

Як відомо, суспільство є складною сукупністю особистісних і соціальних комунікацій, способів спілкування, взаємодій, які спираються на ментальні (тобто соціально-психологічні й культурно-традиційні) структури, відповідальні за настанови миролюбності, згоди, терпимості. Не викликає сумнівів, що процес соціокультурного становлення етносу, суспільства, цивілізації пов'язаний з формуванням певних архетипів (підсвідоме переживання етнічно-значущих абстрактних симво-

лів і архаїчних способів самосвідомості етносів) і комунікативних стереотипів (відносно тривале переживання соціально-значущої символіки та сталі структуровані механізми включення самосвідомості як окремих особистостей, так і певних суспільних груп у загальне коло соціальних взаємодій). Саме вони визначають специфіку мотиваційних модифікацій, а також презентаційних технологій у міжособистісних і міжгрупових комунікаціях. Слід зауважити, що саме в цих комунікаціях наочно виявляються ресурси конвенціонального потенціалу культурної універсалії, смислом якої є вироблення і закріплення в суспільній свідомості культури погоджень, миролюбності, ненасильства та примирення. Це особливо помітно в діях: 1) Традиційних культурних комплексів; 2) в системі ідентифікаційних практик; 3) ціннісних чинників.

Традиційний культурний комплекс це — підсистема суспільного буття, яка “живе” на ґрунті закріплених досвідом використання і застосування норм, настанов і наказів у межах “культурної моделі виживання”. Такі “моделі”, безперечно, мають етнокультурні конотації. Вони наслідуються в процесах соціалізації, у яких здійснюється стереотипізація різних форм поведінки. Не є таємницею, що в традиційних і багатьох сучасних соціалізаційних і освітніх системах широко застосовуються репресивні методики виховання і навчання. Водночас загальна гуманізація світових соціалізаційних практик у ХХ ст. актуалізувала пошук відповідального наукового підходу до розробки теми загальнозначущої стратегії виховання, зокрема виховання з ненасильницькою, гуманізованою орієнтацією. Нагадаємо, що в другій половині ХХ ст. блискучий приклад такої розробки показав П. Сорокін. Він, як відомо, намагався розробити теорію “соціального альтруїзму” яка безпосередньо була спрямована на вироблення таких соціалізаційних програм. Значущість зусиль П. Сорокіна та його прихильників полягає в тому, що в його концепції об'єктом аналітичного інтересу були не спеціалізовані інститути соціалізації, а саме закріплені в культурних традиціях та історичному досвіді засоби, прийоми, методики, тактичні та стратегічні орієнтири соціокультурних сценаріїв альтруїстичної (конвенціоналістської) соціалізації індивідів.

Дія традиційного культурного комплексу виявляється в настановах традиційних порядків спілкування, у яких затверджено рецепти гостинності,

поваги до сусідів, впорядкування відносин із неворожими іноземцями, непровокативна поведінка, уникання участі в ризикованих стосунках, наміри домовлятися. Звісно, в традиціях є і інші настанови, але загалом традиційні норми миролюбні. Це виявляється в багатоманітні норми, які заохочують до співпраці, до бесіди, до спільних святкувань, до допомоги та благодійності.

Ідентифікаційні практики. Конвенціональний потенціал ідентифікації як процесу самовизначення має величезний вплив на становлення культурної ідентичності. Ідентичність не є зовнішньою і випадковою ознакою суб'єктності, а є основною ознакою у визнанні себе як подібного іншим і визнанні іншого як подібного собі. Це те, без чого людина не існує, тобто в акті взаємовизнання міститься необхідність впорядкування правил співіснування. Звісно, в комунікативному просторі завжди є певний “горизонт подій”, в якому можливе взаємопорозуміння. Саме в ньому люди спілкуються з приводу переважно безболісних подій, не торкаються загрозованих тем, розуміють мову (усну, жестів, міміки, рухів тіла) і цей дискурс не несе загрози. За межами такого горизонту є ризики зіткнення, але ідентичність має можливість тиражування нейтральних норм і правил (етикетних вимог), їх розповсюдження на простір спілкування без ворожості до інших. Архітектоніка ідентичності має конвенційну природу і це дійсно так.

Культурологічний вимір у дослідженні ідентифікаційних практик орієнтує дослідника на врахування тісного зв'язку із традиційним комплексом. Саме в цьому ракурсі в колі прихованих явищ етнокультурного простору висвітлюються дуже цікаві конвенційні “споруди”. Це, по-перше, етикет — система формалізованих і соціально легітимізованих норм і правил поведінки людей у процесах спілкування. Етикет є дуже потужним інструментом соціальної регуляції. Багато різних суперечок у системі “суспільство — індивид” за допомогою етикету вирішуються в соціально-доцільній формі. Це — винайдений людством комплекс конвенцій щодо цивілізованого (тобто ненасильницького) засобу спілкування, засіб “амортизації” та пом'якшення відносин індивідів у колективі, інших форм спільного існування людей.

По-друге, це — діалог, тобто діалогічна взаємодія. Уже зазначалося про величезне значення діалогу, як засобу здійснення комунікацій у полікультур-

турному середовищі, як беззаперечної культурної універсалії, що відповідальна за смисл і якість інтеракції в дії [11]. Діалог завжди здійснюється за правилами, але це — жива зустріч. Саме тому діалог — це квінтесенція комунікації, він є життям полікультурного середовища, джерелом існування культурної самоорганізації [10]. Як особливий прояв індивідуальної активності діалог є специфічним проявом ціннісно-раціональної поведінки індивідів. Проте неможливо не зауважити й того, що діалогічне спілкування має і негативні особливості, бо може мати провокативний характер. Повсякденна реальність часто пропонує пораду: “іноді краще помовчати, ніж говорити”. Але, якщо заглибитись в суперечливу природу діалогу, можна виявити його дивну особливість: навіть сварка, образи, лайка в суспільстві виконують важливі функції: амортизації агресивних намірів, ненасильницьких засобів психологічної розрядки, коли ці види діалогу виконують роль “псевдозасобу”, за допомогою якого зникає необхідність у насильницькій дії.

По-третє, це — випрошування — специфічна взаємодія, що відкрито демонструє орієнтованість на порозуміння і дружбу як найбільш значущі взаємозацікавлені форми спілкування. Звісно, слід розуміти, що випрошування має специфічні, частково інституціалізовані форми. Це — жебрацтво. Але в цьому випадку ми звертаємо увагу на наявність у соціальних відносинах простору суто міжособистісних взаємин. У соціальній повсякденності ці взаємини, як правило, існують як неформальні, “людські”, більш того, визначають певну “щільність” комунікації. У розгляді цієї сфери абсолютно очевидним є наявний соціальний досвід використання різного роду замаскованих, культурно-ритуалізованих, художньо забарвлених (обрядових, культових, ігрових) форм випрошування. Справді, і в традиційних, і в сучасних культурах суспільство морально дозволяє, а, іноді заохочує до діяльності випрошування. Це відбувається у формі святкових колядувань, піснях, виставах, обрядах весіль, поховань, гостинності. Усі ці соціально значущі, культурно замасковані, художньо ритуалізовані форми випрошування і філантропії становлять особливий шар конвенціональної сутності традиційної народної культури. На перший погляд, ці — буденні, широко розповсюджені й навіть укорінені в повсякденність стосунки “прохання — допомога” є цілком необразливими й корисними. Звісно, це —

і так, і не так. Іноді випрошування набуває масштабів, які починають загрожувати дружнім стосункам. Тоді, як правило, спільнота знаходить засоби обмеження випрошування, зокрема, за рахунок дії заперечення необмеженого користування соціальною допомогою, якою деякі “утриманці” починають зловживати.

Ціннісні чинники конвенційності мають величезне значення у культурі спілкування. Не викликає сумнівів твердження, що полікультурна реальність є майданчиком базування ціннісних чинників культурного взаємовизнання. Наприклад, набір культурних універсалій, у яких відображуються цінності життя, прав людини, честі, гідності, справедливості, працьовитості й т. ін. формують простір загальноприйнятних понять і правил. Але необхідно вказати на певну особливість впливу ціннісних систем на форми запобігання конфліктності, на продукування конвенційних правил. Ця особливість полягає в тому, що саме ціннісні комплекси дуже чутливі до суспільних змін і часто під впливом ідеологічних чинників породжують атмосферу специфічних непорозумінь, атмосферу невдоволення і протистояння. Тому не випадково досвід життя багатьох суспільств демонструє специфічні ціннісні “розколи”, коли терпляче ставлення до інших культурних спільнот нерідко обмежується іншим ставленням (байдужістю або ворожнечею). Цінності цивілізованого життя можуть протистояти етнокультурним або релігійним цінностям. Сучасні проблеми європейських країн із емігрантами-мусульманами — доволі виразний приклад таких протистоянь.

У цьому контексті варто зазначити ціннісні конфронтації, які, безперечно, є і в традиційних комплексах, і в ідентифікаційних практиках. Так, наприклад, цінності збереження людського життя, гідності, честі визнаються у більшості культур за базові. Однак, не менш важливими визнаються і цілком протилежні цінності: необхідності загибелі, руйнації людського життя (у феномені подвигу, жертви), а також цінності зневаги та доцільності омани людей, які визнаються як противники або вороги. Цінність державної єдності, як відомо, суперечить цінності права меншості на самовизначення. Але навіть у цих ціннісних системах є конвенціональний ресурс. Це, наприклад, шанобливе ставлення до гідного ворога, презирливе ставлення до зрадництва, допомога полоненим і т. ін.

Вивчення реального досвіду співіснування дає

підстави для висновків, що в сучасному глобалізованому світі практично всі люди починають розуміти, що треба вивчати мову інших спільнот і народів, поважати їхні звичаї, не критикувати символи іншої віри, не ображати етноорієнтованими образливими назвами представників інших етносів і т. ін. Однак доволі важко виявити конвенційні підстави в ціннісних або ідеологічних системах в умовах кризи, не кажучи вже про стан збройного протистояння.

Для сучасної України особливо значущим є дослідження проблем ціннісної поляризації. Архетипні (тобто культурно-традиційні) структури ментальності українського етносу відрізняються толерантністю та миролюбністю. Багато і класиків, і сучасних дослідників української культури зауважують сентиментальність, лагідність, схильність до компромісів, любов до дітей, загалом — ненасильницьку, миролюбну спрямованість українського національного характеру. У національних традиціях, у художніх творах видатних митців домінують ідеї соціального примирення, злагоди, культу праці (концепт “сродної праці” Г. Сковороди), сердечності (“філософія серця” П. Юркевича), любові та соборності. У сучасних дослідженнях соціологів, культурологів, інших суспільствознавців аргументовано твердження про колосальний потенціал толерантності в українському суспільстві. незважаючи на значну кількість деструктивних тенденцій кризового часу.

Висновок. Складні й навіть небезпечні процеси в сучасних суспільствах актуалізують пошук смислів соціального буття в площині “культурної моделі виживання”. Полікультурність сучасного соціального світу, феномен мультикультуралізму потребують аналітичних зусиль щодо виявлення засобів подолання або зниження конфліктності. Це — найважливіше завдання задля забезпечення раціональних форм співіснування. Глобалізаційні процеси сприяють розповсюдженню кризових явищ, а наявні інституційні системи контролю майже всюди демонструють свою неефективність. Культурологічний ракурс дослідження має безперечний потенціал виявлення історичних, етнокультурних, культурних надбань, які створили базові ресурси розвитку соціокультурного середовища. Культура зрештою — це система культурних універсалій. Її важливішим компонентом є конвенційність як здатність спільноти до самовпорядкованості. Вона, звісно, має інституційні втілення, але вона прони-

зую і годую такі неінституційні утворення, як традиційний культурний комплекс, ідентифікаційні практики та ціннісні системи. Ці культурні утворення упродовж віків акумулювали величезний соціаль-

ний досвід співіснування. Тому вивчення і використання цього “ресурсу” є актуальним завданням для суспільствознавців і важливою проблемою для суспільства.

Література / References:

1. Борзых С. В. Социальные смыслы. — М.: ИНФРА-М, 2012. — 123 с.
2. Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. // Дэвид Мацумото. — СПб.: Прайм-Еврознак. — 2008. — 668 с.
3. Отрешко Н. Б. Мультикультурализм: эскалация или разрешение конфликтов. // Проблемы развития социологической теории. Материалы X Всеукр. науч.-практ. конф. — К.: Логос. — 2015. — С. 89–91.
4. Смысловая морфология социума / За ред. Н.Костенко. — К.: Институт социологии НАН Украины, 2012. — 422 с.
5. Сорокин П. А. Долгий путь. Автобиографический роман: Пер. с англ. — Сыктывкар: МП “Шипас”, 1991. — 304 с.
6. Степин В. С. Культура. // Энциклопедия. Социология. — Минск: Книжный дом, 2003. — С. 478–480.
7. Субкультурна варіативність українського соціуму. / За ред. Н. Костенко, А. Ручки. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010.— 288 с.
8. Судаков В. І. Соціально-технологічні стратегії посилення соціальної солідарності та гуманізації суспільного життя в українському суспільстві. / Проблеми розвитку соціологічної теорії. Матеріали X Всеукр. науч.-практ. конф. — К.: Логос, 2015. — С. 5–7.
9. Судакова В. М. Проблема ідентифікації конфліктогенних детермінант соціальних взаємодій в полікультурних суспільствах. // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Матеріали X Всеукр. науч.-практ. конф. — К.: Логос, 2015. — С.120–122
10. Судакова В. М. Концептуально-категоріальні засади дослідження проблеми культурної самоорганізації. // Самоорганізація й динаміка культури та її особливості в Україні: Зб. наук. праць /відповід.ред. Ю. П. Богущий, Г. П. Чміль. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2014. — С. 39–52.
11. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і “Політика визнання”. — К.: Альтерпрес, 2004. — 172 с.
12. Фрейд З. Будущее одной иллюзии // Сумерки богов. / Сост и общ. ред. А. А. Яковлева: Перевод. — М.: Политиздат, 1989. — С. 94–142.
13. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії /Перекл. з нім. Андрій Дакхній; наук. ред. Борис Поляруш. — Львів: Астролябія, 2006. — 416 с.
14. Шулга О. М. Українське суспільство як поле боротьби символічних універсумів. // Вектори змін українського суспільства. /За ред. В. Ворони. — К.: Інститут соціології НАН України, 2014. — С. 309–326.
15. Шулга Р. Мистецтво в культурному просторі українця. // Вектори змін українського суспільства. / За ред. В. Ворони. — К.: Інститут соціології НАН України. — 2014. — С. 378–403.
1. Borzykh S.V. Socialnye smysly. — M.: Infra-M, 2012. — 123 s.
2. Matsumoto D. Chelovek, kultura, psihologiya. udivitelnye zagadki, issledovaniya i otkrytiya. //Devid Matsumoto. — SPb.: Prajm-Yevroznaк. — 2008.— 668 s.
3. Otreshko N. B. Multikulturalizm: eskalaciya ili razreshenie konfliktov. //Problemy rozvytku sociologichnoyi teorii. Materialy X Vseukr. nauk.-prakt. konf. — K.: Logos. — 2015. — S. 89–91.
4. Smislova morfologiya sociumu. /Za red. N. Kostenko. — K.: Instytut sociologii NAN Ukrainy, 2012. — 422 s.
5. Sorokin P. A. Dolgij put. avtobiograficheskij roman: Per. s angl. — Syktyvkar: MP “Shipas”, 1991. — 304 s.
6. Stypin V. S. Kultura. //Enciklopediya. Sociologiya. — Minsk: Knizhnyj dom, 2003. — S. 478–480.
7. Subkultura na variativnist ukrajinського sociumu. /Za red. N. Kostenko, A. Ruchki. — K.: Instytut sociologii NAN Ukrainy, 2010.— 288 s.
8. Sudakov V. I. Sotsialno-tehnologichni strategii posylennya sotsialnoy solidarnosti ta humanizatsii suspilnogo zhittya v ukrajinському suspilstvi. // Problemy rozvytku sociologichnoyi teorii. Materialy X Vseukr. nauk.-prakt. konf. — K.: Logos. — 2015. — S. 5–7.
9. Sudakova V. M. Problema identifikatsiyi konfliktogennyh determinant sotsialnih vzayemodiy v polikulturalnyh suspilstvah. // Problemy rozvytku sociologichnoyi teorii. Materialy X Vseukr. nauk.-prakt. konf. — K.: Logos. — 2015. — S. 120–122.
10. Sudakova V. M. Konseptualno-kategoriialni zasady doslidzhennya problemy kulturnoyi samoorganizatsiyi. // Samoorganizatsiya i dynamika kulturi ta yii osoblyvosti v Ukraini: Zb. nauk. prats /Vidpovid. red. Yu. P. Bogutskiy, G. P. Chmil. — K.: Instytut kulturologii NAM Ukrainy, 2014. — S. 39–52.
11. Teylor Ch. Multikulturalizm i “Politika vyznannya”. — K.: Alterpres, 2004. — 172 s.
12. Freyd Z. Budushee odnoy illyuzii //Sumerki bogov./Sost. i ob. red. A. A. Yakovleva: Perevod — M.: Politizdat, 1989. — S. 94–142.
13. Habermas Yu. Zaluchennya inshogo: Studii z politichnoyi teorii /Perekл. z nim. Andriy Dakhniy; nauk. red. Borys Polyarus. — Lviv: Astrolyabiya, 2006. — 416 s.
14. Shulga O. M. Ukrayinske suspilstvo yak pole borotby simvolichnih univsumiv. //Vektory zmin ukrajinського suspilstva /Za red. V. Vorony. — K.: Instytut sociologii NAN Ukrainy, 2014. — S. 309–326.
15. Shulga R. Mystetstvo v kulturnomu prostori ukrajinca. // Vektory zmin ukrajinського suspilstva /Za red. V.Vorony. — K.: Instytut sociologii NAN Ukrainy, 2014. — S. 378–403.

Судакова Валентина Николаевна

Социальные конвенции как смысловые детерминанты процесса культурной самоорганизации

Аннотация. В статье анализируется культурологическая проблема смыслового многообразия детерминант культурной самоорганизации в современных поликультурных обществах. Исследуется функциональная роль базовых культурных универсалий, их способности конвенциональными требованиями регулировать общественную жизнь в режимах мирного сосуществования. Автор выявляет специфические сферы, в которых аккумулируется конвенциональный опыт. Это — традиционный культурный комплекс, идентификационные практики и ценностные системы. Значительное внимание уделяется анализу ценностных факторов конвенциональности, особенностям влияния ценностных систем на формы преодоления конфликтности, на продуцирование конвенциональных правил и практик. В выводах автор обобщает логику изложения содержательных сюжетов от общих понятий до их онтологических проявлений, обосновывает тезис относительно важности исследования онтологических

свойств культурной системы, атрибутом которой является конвенциональность — способность человеческой общности к самоупорядочению своих связей и отношений.

Ключевые слова: смысл, культура, культурные универсалии, культурная самоорганизация, менталитет, идеология, поликультурность, мультикультурализм, конвенциональность, традиционный культурный комплекс, практики культурной идентификации, ценностная система.

Sudakova Valentyna

Social Conventions as Semantic Determinants of the Process of Cultural Self-organization

Summary. The modern culturological problem which reflects the sense of plural systems of the conventional determinants of the process of cultural self-organization is analyzed in the article. The subject-matter of the article are specific ontological factors which are closely connected with multiculturalism phenomena and which also can create appropriate conditions for peaceful coexistence among the contemporary multicultural societies. Devoted to the importance of further conceptual development of the ideology of multiculturalism which is now the basic mental resource for support of cultural pluralism and mutual recognition of different cultures.

The main goal of this article is elaboration of a new analytical approach which is oriented to the investigation of the some coexistential models and communications among multicultural societies and also this analytical approach is oriented to the identification of the conventional factors which are the specific ontological determinants of process of the cultural self-organization. This cognitive trend provides opportunity to organize the specific system of fundamental concepts of modern sociocultural analysis. Such fundamental concepts are: "culture", "cultural model of surviving", "multiculturalism", "conventionality", "cultural universalia". According to the author's position the system of these concepts is an important cognitive instrument for explanation of the unity of sociocultural space. As ontological phenomena the sociocultural space is specific cultural complex which represents the field of integrated cultural meanings and norms of social life. These cultural meanings and norms are the basic tools for elaboration of different social trusts, conventions, and also rules of peaceful coexistence, reconciliation and mutual recognition of different cultures. As cultural complex these cultural meanings and norms constitute and determine some criteria of pragmatic efficiency of social conventions and cultural self-organization. In this article the author tried to identify the specific sociocultural domains of accumulation of conventional experience. Such sociocultural domains are 1) traditional cultural complex, 2) practices of cultural identification, 3) value systems.

Traditional cultural complex is a specific subsystem of collective human life. Traditional cultural complex consists of different conventional norms, orders and rules which constitute in any type of society the "cultural model of surviving". Traditional cultural complex also incorporates: 1) rational common sense experience of individual and group socialization and human behaviour; 2) attributive ethnic elements cultural heritage of common actions — rituals, games, celebrations, gifts, presentations, performances. The practices of cultural identification have specific conventional potential of social actions which are based on several types of non-violent communications — etiquette, dialogue, begging. Etiquette is a system of formalized and legitimized social norms and rules of human behaviour in the process of communication. Etiquette is a very powerful tool of peaceful social regulation because adopted set of etiquette conventions people use as civilized means of communication, a means of preventing many different interpersonal and social conflicts. A dialogue is a specific human interaction. The author points out the enormous importance of dialogue as the means of achieving communication in a multicultural environment. Dialogue is cultural universalia, which is responsible for the sense and quality of human interaction. Dialogue is communicative process which is always carried out according to the conventional rules, but dialogue is a living communication. That is why dialogue — is the essence of communication, it is the life of the multicultural society, the basic factor of cultural self-organization. As a special manifestation of individual activity, dialogue is a value-organized communication among individuals. The article pays attention to the contradictory properties of dialogic interaction, but its features associate with function of psychological relaxation when the state of peaceful co-existence is achieved. Begging — specific non-violent interaction that openly demonstrates the importance of human good will to organize money distribution or commodity exchange in peaceful communication. Begging has specific, partially institutionalized forms. So begging phenomenon is not seen as a distinct institution, but as a special cultural form of interpersonal relationships. In everyday life, these social relations exist as informal, friendly relationships, in fact, determine a "density" of communication. In this area is evident accumulated social experience of using various cultural masks, ritual and ceremonial actions, game-situations. Value systems analyzed by the author as a significant foundation of social conventions and as a means of preventing conflict interactions. But people use these systems as intellectual base for producing new conventional rules and practices. This is why value systems are very "sensitive" to social changes and are often influenced by ideological factors. Ideological contradiction give rise to misunderstandings, to specific atmosphere of common discontent and to social tension. So the life experience of many societies demonstrates specific value conflicts when the tolerant attitude towards other cultural communities is often changed and practiced in forms of indifference or hostile. The examples of value conflicts when the value of life is opposed values of assistance and help are also presented by the author.

Key words: sense, culture, cultural universalia, cultural self-organization, mentality, ideology, multiculturalism, conventionality, traditional cultural complex, practices of cultural identification, value system.